

ΔΙΔΑΣΚΩΝ

ΓΙΩΡΓΟΣ Η. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

Γραφείο 503

Τηλ. 2107277547

giliop@philosophy.uoa.gr

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΠΟΛΗ-15703 ΖΩΓΡΑΦΟΥ

ΤΗΛ.: 2107277535-FAX: 2107277535

ΜΑΘΗΜΑ: ΦΣ103

ΣΩΚΡΑΤΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ-ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ: 1. ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΟ, 2. Η ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Δευτέρα 25 Νοεμβρίου 2019

1. Ο Αριστοτέλης γεννήθηκε το 384 π.Χ. στα Στάγειρα της Χαλκιδικής, μια αποικία των Ανδρίων, η οποία στη συνέχεια προσχώρησε στο κοινό των Χαλκιδικαίων και αργότερα βρέθηκε στην επικράτεια του κράτους των Μακεδόνων. Και οι δύο γονείς του προέρχονταν από ιατρική οικογένεια, ο πατέρας του μάλιστα, ο Νικόμαχος, υπήρξε γιατρός του βασιλιά της Μακεδονίας Αμύντα Γ'. Στις ιατρικές του καταβολές αποδίδουν πολλές φορές την έλξη του Αριστοτέλη προς την παρατήρηση της φύσης και την εμπειρική έρευνα. Παρά τις σχέσεις της οικογένειάς του με τη μακεδονική αυλή, η παιδεία που πήρε ο νεαρός Αριστοτέλης ήταν σύμφωνη με τα αρχαιοελληνικά ιδεώδη του 5ου αιώνα, που προέβλεπαν την ελευθερία του ατόμου, την ισονομία και τη συμμετοχή στην πολιτική κοινότητα. Τα ιδεώδη αυτά ο Αριστοτέλης τα ενστερνίστηκε πλήρως και τα ενσωμάτωσε στην πολιτική του φιλοσοφία, παραβλέποντας τα μηνύματα των καιρών που έδειχναν προς άλλη κατεύθυνση.

2. Στην Αθήνα ο Αριστοτέλης έφτασε για πρώτη φορά το 367 π.Χ. προκειμένου να μαθητεύσει στην πλατωνική Ακαδημία. Εκεί δεν συνάντησε μεν τον φημισμένο φιλόσοφο – ο οποίος έλειπε στο δεύτερο ταξίδι του στη Σικελία έχοντας αφήσει ως τοποτηρητή του τον Εύδοξο τον Κνίδιο – του δόθηκε όμως η ευκαιρία να ενταχθεί ουσιαστικά σε ένα περιβάλλον ελεύθερης και δημιουργικής έρευνας και ανταλλαγής απόψεων. Ο Αριστοτέλης δεν άργησε να ξεχωρίσει ως προικισμένος μαθητής, μετέπειτα και ως διδάσκων στην πλατωνική Ακαδημία, χωρίς αυτό από την άλλη να τον αποτρέψει από το να εκφράζει έντονα τις αντιρρήσεις του για τη θεωρία του δασκάλου του. Το 347 π.Χ. πεθαίνει ο Πλάτων, διάδοχός του στη διεύθυνση της Ακαδημίας γίνεται ο Σπεύσιππος και ο Αριστοτέλης αποχωρεί από την Αθήνα: έχουν διατυπωθεί διάφορες υποθέσεις σχετικά.

3. Ο Σταγειρίτης παρά την αθηναϊκή του παιδεία και την ένταξή του στον πνευματικό βίο της πόλεως παρέμεινε πάντοτε ένας ξένος, στενά συνδεδεμένος στα μάτια του κόσμου με την αυλή των Μακεδόνων, οπότε ήταν φυσικό να αποτελέσει στόχο της αντιμακεδονικής παράταξης. Φαίνεται λοιπόν ότι πολλές φορές αναγκάστηκε να φύγει από την Αθήνα, ανάλογα με τις τροπές που πήρε η πολιτική αντιπαράθεση στην πόλη. Μετά τον θάνατο του Πλάτωνα έζησε για τρία χρόνια στην Άσσο της Μικράς Ασίας, κοντά στον φιλόσοφο τύραννο Ερμεία, και για δύο χρόνια στη Μυτιλήνη, πριν αναλάβει στη συνέχεια την εκπαίδευση του Μεγάλου Αλεξάνδρου, το 343/2 π.Χ.. Στην Αθήνα μπόρεσε να γυρίσει μόνο το 335 π.Χ., όταν πλέον η πόλη βρισκόταν κάτω από τον ζυγό των Μακεδόνων και ο φίλος του Αντίπατρος είχε διοριστεί κυβερνήτης της Ελλάδας. Στη δεύτερη αυτή περίοδο της παραμονής του στην Αθήνα ιδρύει και διευθύνει το Λύκειον, έχοντας στενό συνεργάτη τον Θεόφραστο από την Ερεσό. Με τον θάνατο όμως του Αλεξάνδρου το 323 π.Χ., κατά τις ταραχές που ξέσπασαν στην Αθήνα, απειλήθηκε σοβαρά η ζωή του, οπότε αναγκάστηκε να καταφύγει στη Χαλκίδα, όπου και πέθανε τον επόμενο χρόνο σε ηλικία 62 ετών.

4. Τα έργα του Αριστοτέλη διακρίνονται σε «εξωτερικά» και «εσωτερικά». Τα πρώτα προορίζονταν για δημοσίευση, τα δεύτερα για διδασκαλία (σημειώσεις του δασκάλου ή /και των μαθητών). Τα πρώτα φέρεται ότι γράφτηκαν κατά το πρότυπο των πλατωνικών διαλόγων, τα δεύτερα έχουν μια γλώσσα μάλλον στεγνή. Από τα πρώτα δεν διασώθηκαν παρά μόνον ελάχιστα αποσπάσματα. Τα δεύτερα έφτασαν σε μας μέσα από πολλές περιπέτειες και απρόοπτα. Η κατάταξη και η έκδοσή τους (πρέπει να) απηχεί τις διάφορες φάσεις διαμόρφωσης και εξέλιξης του αριστοτελικού στοχασμού.

5. Η Λογική αποτελεί προσωπική ανακάλυψη του Αριστοτέλη. Δεν είναι επιστήμη, αφού δεν έχει κάποιο συγκεκριμένο αντικείμενο μελέτης, αλλά καθορίζει ένα σύνολο κανόνων, καθολικής ισχύος, με το οποίο σκεφτόμαστε, συνεννοούμαστε και επιχειρηματολογούμε, όταν εξετάζουμε οποιοδήποτε γνωστικό

πεδίο. Πρωτίστως η Λογική αποτελεί συστηματοποίηση της σωστής χρήσης της αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Για τον Αριστοτέλη υπάρχει στενή σχέση γλώσσας και πραγματικότητας: η σωστή χρήση της γλώσσας αντανakλά τη σωστή λειτουργία της σκέψης, και η σωστή λειτουργία της σκέψης αποκαλύπτει στοιχεία για την αντικειμενική δομή του κόσμου.

6. Η αριστοτελική λογική ξεκινά από την ανάλυση των απλών προτάσεων της γλώσσας. Οι προτάσεις συνδέουν συνήθως ένα *ατομικό* υποκείμενο με ένα *γενικό* κατηγορούμενο. Αφού όμως, κατά τον φιλόσοφο, οι προτάσεις μας αποτελούνται από ένα ατομικό υποκείμενο και ένα γενικό κατηγορούμενο, κατά συνέπεια και η σκέψη μας λειτουργεί με δύο κατηγορίες εννοιών: τις *ατομικές έννοιες* και τις *γενικές έννοιες*. Η σκέψη μας συνδέει θεμελιωδώς γενικές και ατομικές έννοιες, αποδίδει ιδιότητες σε άτομα. Αντιστοίχως, και η ίδια η πραγματικότητα αποτελείται από δύο κατηγορίες όντων: τα συγκεκριμένα πρόσωπα, ζώα και πράγματα που μας περιτριγυρίζουν, όπως ο Σωκράτης (ο Αριστοτέλης τα ονομάζει όλα αυτά «καθ' ἕκαστον»)· και το σύνολο των χαρακτηριστικών και των ιδιοτήτων που αποδίδουμε σε αυτές τις ατομικές οντότητες, λέγοντας λ.χ. ότι ο Σωκράτης είναι άνθρωπος, φιλόσοφος, Αθηναίος κ.ο.κ. (αυτά ο Αριστοτέλης τα ονομάζει «καθόλου»).

7. Ο Αριστοτέλης θα τονίσει ότι μόνον τα *καθ' ἕκαστον*, τα συγκεκριμένα ατομικά όντα, τα αισθητά πράγματα και πρόσωπα που συναντούμε στην καθημερινή μας ζωή, είναι *ουσίες*, δηλαδή (αδιαμφισβήτητα) υπαρκτά. Οι γενικές έννοιες, τα *καθόλου*, ωστόσο, χρειάζονται τα *καθ' ἕκαστον* για να υπάρξουν, όπως στη γλώσσα τα κατηγορήματα χρειάζονται τα υποκείμενα για να σταθούν.

8. Η «ουσία» είναι η κυριότερη από τις «κατηγορίες» της αριστοτελικής λογικής. Δείχνει την ιδιαίτερη θέση του υποκειμένου σε μια στοιχειώδη πρόταση της γλώσσας. Η αριστοτελική *ουσία* εκφράζει όμως και μιαν οντολογική τοποθέτηση: οι μόνες αυθύπαρκτες οντότητες, οι μόνες ουσίες, είναι τα ατομικά, αισθητά πρόσωπα και πράγματα. Οι πλατωνικές *ιδέες* δεν αποτελούν ένα ξεχωριστό βασίλειο του όντος για τον Αριστοτέλη· είναι απλώς ιδιότητες των πραγμάτων, γενικές έννοιες που αποδίδονται σε ατομικές ουσίες, κατηγορήματα που αποδίδονται σε υποκείμενα.

9. Η πλατωνική *ιδέα* μετασχηματίζεται στον Αριστοτέλη σε *μορφή* (ή *είδος*). Η αριστοτελική *μορφή*, όμως, δεν είναι αυθύπαρκτη οντότητα που εδρεύει σε κάποιο υπερουράνιο τόπο, αλλά το σύνολο των ιδιοτήτων που ορίζουν ένα συγκεκριμένο ον, χωρίς τις οποίες θα έπαυε να είναι αυτό που είναι. Κάθε ατομική *ουσία* είναι σύνθεση μορφής και ύλης. Η μορφή του Σωκράτη είναι οι γενικές του ιδιότητες, οι οποίες τον καθορίζουν: λ.χ. είναι άνθρωπος, είναι φιλόσοφος. Η ύλη του είναι ό,τι τον εξατομικεύει: έχει ένα ορισμένο σώμα, γεννήθηκε στον συγκεκριμένο τόπο τη συγκεκριμένη στιγμή από τους συγκεκριμένους γονείς, είναι δάσκαλος του Πλάτωνα, κ.ο.κ.

10. Μια πρόταση μας δίνει πάντοτε μια πληροφορία, σωστή ή λανθασμένη. Το είδος της παρεχόμενης πληροφορίας προσδιορίζεται από τις υπόλοιπες αριστοτελικές κατηγορίες, κυριότερες από τις οποίες είναι το «ποσόν», το «ποιόν», ο «τόπος», ο «χρόνος», η «σχέση», το «ποιείν», το «πάσχειν». Σε μια πρόταση όπως ο Σωκράτης έζησε στην Αθήνα του 5ου αιώνα π.Χ., αποδίδονται στον Σωκράτη προσδιορισμοί (κατηγορήματα) που ανήκουν στις κατηγορίες του *πάσχειν* (*έζησε*), του *τόπου* (*στην Αθήνα*) και του *χρόνου* (*του 5ου αιώνα π.Χ.*). Σε γενικές γραμμές είναι σημαντικό να εννοήσουμε ότι ενώ η αλήθεια ή το λάθος μιας πρότασης είναι θέμα περιεχομένου και θα κριθεί από την εμπειρία, η σωστή δομή της πρότασης δεν εξαρτάται από την εμπειρία, είναι θέμα λογικής.

11. Η αριστοτελική λογική καθιστά δυνατή την παραγωγή επιστημονικού λόγου. Προϋπόθεση γι' αυτό είναι η διάκριση μεταξύ γενικών και ειδικών προτάσεων. Μεταξύ των πρώτων ξεχωρίζουν αυτές που έχουν τον ύψιστο βαθμό γενικότητας, διατυπώνουν τις πρώτες αρχές ή τους γενικούς νόμους κάθε επιστημονικού κλάδου και έχουν απόλυτη ισχύ, π.χ. η έννοια του αριθμού, οι νόμοι της Φυσικής. Οι ειδικές προτάσεις απορρέουν από τις γενικές *σύμφωνα με του κανόνες της λογικής* και αναφέρονται σε συγκεκριμένες πλευρές της πραγματικότητας.

12. Η μετάβαση από τις γενικότερες προτάσεις της επιστήμης στις ειδικότερες γίνεται με έναν μηχανισμό που ονομάζεται επιστημονικός ή αποδεικτικός «συλλογισμός». Η εισαγωγή και η ανάλυση των συλλογισμών είναι μια διαχρονική συμβολή του Αριστοτέλη στη φιλοσοφία. Το βασικό χαρακτηριστικό της επιστήμης, αυτό που την διακρίνει από κάθε άλλη μορφή γνώσης, είναι ότι καταλήγει στα συμπεράσματά της με έναν απολύτως ασφαλή τρόπο, το γεγονός ότι χρησιμοποιεί «αποδείξεις». Ο επιστήμονας έρχεται αντιμέτωπος με μια πληθώρα φαινομένων και έργο του είναι η εξήγηση αυτών των φαινομένων. Για να το επιτύχει αυτό θα χρησιμοποιήσει έγκυρους συλλογισμούς, μέσω των οποίων το συγκεκριμένο φαινόμενο συνδέεται με τους γενικά αποδεκτούς νόμους της αντίστοιχης επιστήμης. Στον συλλογισμό μια πρόταση (*συμπέρασμα*), *διαφορετική* από τις προτάσεις που έχουν τεθεί προηγουμένως (*προκειμένες*), προκύπτει εξ ανάγκης από αυτές.